

You are accessing the Digital Archive of the Catalan Review Journal.

By accessing and/or using this Digital Archive, you accept and agree to abide by the Terms and Conditions of Use available at http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

Catalan Review is the premier international scholarly journal devoted to all aspects of Catalan culture. By Catalan culture is understood all manifestations of intellectual and artistic life produced in the Catalan language or in the geographical areas where Catalan is spoken. Catalan Review has been in publication since 1986.

Esteu accedint a l'Arxiu Digital del Catalan Review

A l' accedir i / o utilitzar aquest Arxiu Digital, vostè accepta i es compromet a complir els termes i condicions d'ús disponibles a http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

Catalan Review és la primera revista internacional dedicada a tots els aspectes de la cultura catalana. Per la cultura catalana s'entén totes les manifestacions de la vida intel·lectual i artística produïda en llengua catalana o en les zones geogràfiques on es parla català. Catalan Review es publica des de 1986.

Algunes consideracions sobre la relació entre les faules del Llibre de les Bèsties de Ramon Llull i l'original oriental
Llúcia Martín Pascual

Catalan Review, Vol. XI, (1997), p. 83 - 112

ALGUNES CONSIDERACIONS SOBRE LA RELACIÓ ENTRE LES FAULES DEL LLIBRE DE LES BÈSTIES DE RAMON LLULL I L'ORIGINAL ORIENTAL

LLÚCIA MARTÍN PASCUAL

El *Llibre de les bèsties* és, possiblement, l'obra més coneguda, difosa i traduïda de Ramon Llull. El seu atractiu rau en l'estructura narrativa, concebuda com una successió de relats faulístics i en la comprensió poc obscurantista del missatge final de l'obra.

El contingut i l'estructura del *Llibre de les bèsties*,¹ inserit en el *Llibre de meravelles*,² ha dut a especulacions referides a la independència de la resta del *Fèlix*.³ Efectivament, el *Llibre de les bèsties*, que equival al capítol VII, trenca l'estructura itinerant i dialògica del *Fèlix*, aquest personatge hi perd protagonisme i es comporta com un observador de les actuacions dels personatges animals. Fèlix no pren part en l'acció, com és habitual en els altres capítols de l'obra, en els quals va descobrint la configuració del món gràcies als diàlegs que manté amb ermitans i savis —especial rellevància té la figura de l'ermità Blaquerna. El *Fèlix* està estructurat com una mena d'enciclopèdia peculiar en què tenen cabuda els temes que havia d'aprendre tothom que aspira a conèixer la veritat. Comença amb els dubtes del protagonista sobre l'existència de Déu i Llull, hàbilment, va conduint el seu personatge pels camins intrincats que li oferia la metodologia de la seua *Ars*. Les deu parts del llibre inclouen els elements de l'aprenentatge

¹ El citarem per l'edició de Bonner inclosa en *Obres selectes de Ramon Llull*. Tanmateix n'hi ha edicions independents com ara *Libre de les bèsties*, edició de M. Obrador, Barcelona, 1905; *Libre de les bèsties*, ed. de M. Batllori, 1958; *Llibre de les bèsties*, ed. de Pere Bohigas, 1965 i *Llibre de les bèsties*, ed. de Jordi Rubió i Balaguer, 1982. També comptem amb les edicions d'Armand Llinarès (*Le livre des bêtes*, 1964) i de Sansone (*Il libro delle bestie*, 1964) fetes sobre la traducció francesa medieval. Més moderna és l'edició de Loretta Fratale (*Il Libro delle bestie*, Palerm, 1984), així com també altres traduccions que darrerament se n'han fet (exemple a l'anglès per David Rosenthal, 1990; al portuguès per Claudio Giordano, 1990, al francès per Patrick Gifreu, 1991) i l'adaptació de Francesc Marichant de 1992 per a l'editorial Bromera.

² Utilitzem l'edició d'Anthony Bonner en *Obres selectes de Ramon Llull*, vol II, Palma de Mallorca, Moll, 1989. En la introducció hi ha una sèrie de referents per datar a l'obra l'any 1289 i, hom creu que fou escrita a París.

³ Sobre la data i la composició del *Llibre de les bèsties*, anterior a la resta del *Fèlix*, veg. J. Dagenais, "New considerations on the date and composition of Llull's *Libre de les Bèsties*", *Actes del II Col·loqui de la NACS*, Barcelona, 1982. Veg. les interessants dades aportades per Bonner en la introducció del *Fèlix*, *op cit.*, pp. 12-14.

"natural" i del teològic. En el primer bloc hi ha els apartats dedicats al cel, els elements, els metalls, les plantes i els animals. En el segon trobem reflexions sobre Déu, els àngels –llibres primer i segon–, el paradís i l'infern –els darrers de l'obra– i com una mena de pont entre la naturalesa i la teologia, un extensíssim capítol sobre l'home, el llibre VIII. L'ordre que ofereix el llibre és gradual i després de capítols dedicats a l'ordre vegetal i al mineral i, precedint el discurs sobre l'home, s'inclou el llibre dedicat a les bèsties.

L'autonomia literària del *Llibre de les bèsties* (d'ara endavant LB) es fonamenta en el fet que els animals actuen en un món apartat de l'humà, s'hi obvien referències a l'aprenentatge de Fèlix i aquest no té cabuda en cap moment de la narració, com tampoc altres elements que ens puguem recordar que ens trobem en el món utòpic creat per Lluïl en el *Llibre de meravelles*. Des del punt de vista dels continguts, aquesta independència respecte de la resta de l'obra es corrobora per l'acceptació de la crítica a hores d'ara⁴ que tot l'apòleg que constitueix el capítol VII (*De les bèsties*) és una recreació de part d'una obra preexistent, l'oriental *Kalilah wa-Dimnah* (d'ara endavant *Calila e Dimna* o CD). Aquesta obra devia ser coneguda en el context hispànic, ja que una versió àrab va constituir la base de la traducció castellana d'Alfons el Savi, contemporani de Lluïl. Les coincidències indubtables i evidents amb el *Calila* constitueixen una de les línies d'interpretació i recerca de l'obra lul·liana més destacades i la que hem considerat per a la realització d'aquest treball.

Les faules del LB representen un tipus d'*exemplum* ben diferent a aquelles altres que Lluïl utilitza al llarg de tot el *Llibre de meravelles* i en la resta de les seues obres. L'exemple lul·lià és força original, no hi trobem cap referència a una tradició literària anterior i deduïm que gairebé tots els relats són inventats pel mateix autor. Aquesta manca de tradició en l'obra de Lluïl no ens ha d'estranyar, ja que el beat crea *a priori* tota una metodologia que li permet desenvolupar la seua pecu-

⁴ Gairebé tots els editors han advertit i han assenyalat concomitàncies. Veg. P. Bohigas, pròleg a Ramon Llull, *Llibre de les bèsties*, Barcelona, 1965, reproduït en *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*, Barcelona, PAM, 1982, pp. 49-56. D'un any anterior és l'assaig d'Armand Llinàres que precedeix l'edició francesa de 1964 i que trobem reproduït en Ramon Llull, *Llibre de les bèsties*, Barcelona, eds. 62, 1985, juntament amb el pròleg que Jordi Rubió i Balaguer va fer de l'obra lul·liana, l'any 1947 (reproduït també en J. Rubió i Balaguer, *Ramon Llull i el lul·lisme*, Barcelona, PAM, 1982, pp. 315-23). Bonner reprèn els estudis anteriors i esmenta les coincidències (veg. introducció, pp. 12-14). Altres estudiosos que han advertit i han analitzat ambdues obres són E. J. Neugaard, "The sources of Folk-Tales in Ramon Llull's *Llibre de les Bèsties*", *Journal of American Folklore*, 84 (1971), pp. 333-37, i C. Galley "Une autre évolution du conte oriental: lo libbre de les bèsties de Ramon Llull" dins *Actes del V Col·loqui de la International Beast Epic, Fable and Fabliau Society*, editades a cura d'A. Vitale-Brovarone i G. Mombello, Alessandria, 1987, pp. 259-71. Per últim veg. l'acarament parcial que fa M. Villegas entre alguns contes del LB i del CD en l'apèndix de la seua traducció del *Calila y Dimna* àrab (Madrid, Alianza, 1991, pp. 303-52).

liar ordenació del món a partir de raonaments lògics irrefutables amb els quals pot demostrar la veracitat de la fe cristiana. Malgrat això, Llull va dedicar uns anys de la seua vida a la formació intel·lectual i, més en concret, a l'aprenentatge de l'àrab. L'originalitat del pensament lul·lià l'allunya dels nuclis intel·lectuals d'aleshores, la seua enciclopèdia és el *Llibre de contemplació en Déu* (1276), no les *summae* medievals, el seu mètode és l'*Ars*, no el diàleg escolàstic ni les autoritats i els seus exemples són originals, no escollits entre els dels reculls medievals utilitzats pels predicadors.

Els exemples lul·lians s'allunyen de la concepció estàndard de l'*exemplum* medieval; la funció i la finalitat pròpia d'aquest tipus de relat queda diluïda perquè el lector no adverteix el rerefons moralitzant ni la il·lustració concreta que vol reflectir. Si les preceptives recomanen que l'exemple siga versemblant i concret, Llull fa relats inversemblants i utòpics, atemporals i atípics, sense relació directa amb el context en què s'inscriuen i amb l'única finalitat d'adaptar-los al servei de la obra i seguint les pautes que el mateix autor dona a conèixer en la *Rhetorica nova*.⁵

En els exemples lul·lians no hi ha referències a la tradició animalística occidental ni als bestiaris medievals o a les enciclopèdies.⁶ El LB en serà l'excepció, però ací les bèsties no seran descrites "fisiològicament" com fan les enciclopèdies⁷ ni considerades com a paradigma de comportament, virtut o pecat com fan els bestiaris. La tradició faulística utilitza els animals com a disfressa de la societat humana, fàcilment atacable en alguns punts febles o desviacions de la societat ideal, els dona atributs humans i crea un context situacional on es desenvolupa l'acció.⁸ El referent lul·lià a l'hora de configurar el seu món ani-

⁵ Respecte al tema de la literatura en Llull o bé la funció que la literatura exerceix en Llull, cal consultar el treball, ja clàssic, de G. Sansone "Ramon Llull narratore", *Revista de Filologia Española*, XLIII (1960), pp. 81-96 i els estudis de Lola Badia, *Teoria i pràctica de la literatura en Ramon Llull*, Barcelona, Quaderns Crema, 1992; Lola Badia i Anthony Bonner, *Ramon Llull, vida, pensament i obra literària*, Barcelona, 1988, especialment, pp. 93-97.

⁶ Observem que al llarg del LM no hi ha referències explícites a temes dels bestiaris. Només trobem comparacions de la figura del llop amb la crueltat i amb la luxúria, en contraposició amb els moltons i les ovelles. Per altra banda, el *Blaquerna* torna a utilitzar la figura del llop assaïssat en alguns exemples, esmenta noms d'aus de caça, compara l'anyell amb Crist i poc més. Veg. Lúcia Martín, *La tradició animalística en la literatura catalana medieval*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Generalitat Valenciana ("Textos Universitaris"), 1996, pp. 116-43.

⁷ Com ara els tractats de Sant Albert el Gran, el *Speculum Naturale* de Vincent de Beauvais o el *De proprietatibus rerum* de Bartomeu Anglíc o fins i tot el *Llibre del Tresor* de Brunetto Latini, la redacció original del qual es remunta al 1260. Totes aquestes obres eren les hereses de la tradició naturalística clàssica amb les addicions procedents de la patristica (Sant Isidor, Hug de Sant Víctor) i amb la barreja d'elements procedents dels *Physiologi* llatins.

⁸ La faulística grega es remunta a les més antigues manifestacions literàries relacio-

mal no serà la faulística isòpica de tradició occidental, sinó una obra de la tradició oriental, el *Calila*, predilecció que possiblement ve donada pel caràcter de moralització "política" implícit en el tractat oriental.⁹

En el nostre estudi només ens centrem en les relacions literàries entre aquest llarg i conegut apòleg oriental i el LB, si bé cal ressenyar que en el LB trobem també un conte pres de les *Mil i una nits* i un altre procedent de la història marc del *Sendebâr* o *Libro de los siete sabios*.

CONCOMITÀNCIES GENERALS

Les coincidències de caràcter més general se centren en dos aspectes externs: el primer seria el doble ús que es dona als personatges animals: un de més superficial, l'entreteniment i "divertimento" que pot implicar el gènere de la faula; i un de més profund, l'exemplarització i la capacitat d'abstracció derivada de l'apòleg animal com també la generalització al món real i humà.¹⁰ La segona concomitància general es troba en el fet que ambdues obres es dediquen a ensenyar a futurs reis el difícil art de governar i de distingir entre els consellers savis i els deslleials, tal com es desprèn del colofó del LB: "Finit és lo *Libre de les bèsties*,

nades amb els proverbis, els mites i la poesia iàmbrica i simposiaca. Naix com una eina retòrica fins que es constitueix com un gènere independent al voltant del segle V a. C. L'existència del faulista Isop, segle VI a. C., no es considera completament certa. El recull de faules atribuïdes a aquest personatge llegendari es dona a conèixer en la primera col·lecció de Demetri de Faler datada l'any 300 a. C. Altres compiladors de faules seran Babri i sobretot, Fedre (I a. C.-I d. C.), el mèrit del qual és haver ordenat les faules isòpiques i haver-les traduït al llatí. La seua col·lecció tindrà una gran difusió en l'Edat Mitjana, època en què la faula es considerava una eina didàctica (veg. L. Hervieux, *Les fabulistes latins depuis le siècle d'Auguste jusqu'à la fin du Moyen Age*, París, 1893-99, sobretot vol. I). Tal com els grecs van concebre la faula, aquest tipus de relat va obtenir gran difusió i popularitat i no es descarta, tampoc, la influència recíproca, ja en època helenística, de la faulística índia.

⁹ La faulística oriental naix a l'Índia, on perviu la creença de la metempsicosi, és a dir, la reencarnació d'un home en una figura animal. El primer recull de faules conegut és el *Panchatantra*, col·lecció de 63 contes de caràcter sagrat distribuïts en cinc llibres. Al voltant del segle VI es redacta una versió persana d'aquesta obra amb l'addició de relats procedents d'una altra col·lecció índia, el *Mahabharata*. Aquesta versió constitueix la gènesi d'un nou llibre on s'expliquen les aventures del savi Burzuih (Bidpai, Paideba o Berzebuey) per trobar l'essència de la veritat. D'aquesta versió es fan diferents redaccions fins que en el segle VIII es tradueix a l'àrab. Aquesta traducció localitzada a Bagdad coincideix amb el període de major esplendor cultural de la cort dels Abbasís, en la qual cal destacar el nucli de filòsofs que recopilen i comenten les obres de l'antiguitat clàssica i la conjunció amb obres sapiencials de procedència índia.

¹⁰ En el pròleg de l'obra oriental, que ens conta la gènesi d'aquesta, el filòsof que concep la idea de fer un "espill de prínceps" pensa que és millor "atribuir sus palabras a dos animales con lo que el entretenimiento y distracción quedaban asegurados sin menoscabo de la profundidad del mensaje. A esto se atienden los prudentes pues saben que si el libro existe es por él y para ellos. Los ignorantes, por su parte, frecuentan el libro por el gusto del coloquio entre dos bestias..." (apud, M. Villegas, *AbenAlmoqaffa, Calila y Dimna*, Madrid, Alianza, 1991, p. 55).

lo qual Fèlix aportà a un rei per tal que veés la manera segons la qual, en ço que fan les bèsties, és significat com lo rei deja regnar e.s deja guardar de malvat consell e de falses hòmens”.

En el contingut i el rerefons més genuí i últim, les dues obres no presenten tantes semblances: l'estructura, l'elecció dels contes i la trama són diferents, ja que cadascuna s'adequa a un context particular. Podem parlar, doncs, de coincidències concretes dels contes, més que no pas d'una configuració comuna.

Centrant-nos ja en les relacions particulars, hem de plantejar-nos, en primer lloc, la qüestió de la coneixença per part de Llull del *Llibre de Calila i Dimna*: si tenia a l'abast (i comprenia) l'original àrab (*Kalilah wa-Dimna*),¹¹ o bé la versió llatina de Joan de Càpua, *Directorium humane vite* (segle XIII), o més probablement, la versió castellana feta en temps d'Alfons el Savi.¹² Llull imita l'estil, aprofita els

¹¹ No sabem si les versions àrabs que avui coneixem com les més antigues ja circulaven per la Península: són els manuscrits anomenats Cheikhò, del segle XIII i el ms. Azzam, datat al voltant de 1240. D'aquest segon tenim una edició àrab de 1948 que constitueix la base de la reconstrucció de les versions àrabs perdudes (els intents de reconstrucció de primitius textos àrabs són del segle XVIII i es deuen a l'orientalista espanyol J. A. Conde i al francès Silvester de Sacy). La traducció àrab del *Kalilah* data del segle VIII i és obra d'un iraqià, Ibn-Al Muqqafa, que la traduí del persa clàssic i hi afegí alguns passatges adaptant-los a la mentalitat musulmana (per completar totes aquestes notícies, veg. I. Montiel, *Historia y bibliografía del Libro de Calila e Dimna*, Madrid, 1975 i J. M. Cacho Blecua & Ma. Jesús Lacarra, eds., *Calila e Dimna*, Madrid, 1985). Desconeixem quina devia ser la versió escrita àrab, sobre la qual es faria la traducció castellana i si aquesta versió escrita era localitzable a Castella. Tampoc sabem si entre els manuscrits de les escoles orientals de Ripoll figurava una versió del *Calila* (tenim notícies d'aquestes escoles gràcies als treballs de M. Alonso-Alonso, “Traducciones arábigo-latinas en el siglo XIV o a fines del XIII”, *Estudios lulanos*, 8 (1964), pp. 54-66 i J. M. Coll, “Escuelas de lenguas orientales en los siglos XIII y XIV”, *Analecta Sacra Tarraconensia*, 17 (1944), pp. 115-38; 18 (1945), pp. 59-89 i 19 (1946), pp. 227-40). Tenim referències de contes del *Kalilah* en l'obra d'un andalusí del segle IX, Ibn Qutaiba, *Uyun al akhhbar*, que podia haver representat la primera via de difusió per la Península d'una part de l'original àrab del *Calila* (cfr., C. Galley, “Role ethique et esthetique des animaux dans le “Calila e Digna” espagnol d'Alphonse le Sage”, *Épopée animal, fable, fabliau. Actes du IV Colloque de la Société Internationale Renardienne*, ed. G. Bianciotto et M. Salvat, París, 1981, pp. 227-34).

¹² La datació de la versió castellana és problemàtica, ja que són diferents les dates que es barallen en el col·lofó dels manuscrits: 1289=1251 o 1299=1261. Els editors Ma. Jesús Lacarra i J. Manuel Cacho Blecua no es defineixen, però accepten la data de 1251. Segons G. Bosson, “Sémantique et structures textuelles dans le livre *Calila et Dimna*”, *Cahiers de Linguistique Hispanique Médiévale*, 4 (1979), pp. 174-203, la traducció castellana es pot datar cap a mitjan segle XIII i s'apropa al ms. Azzam, és a dir, el més antic conservat (redactat el 618h ca. 1240). Respecte al pas intermedi d'una traducció llatina entre l'original àrab i el castellà, està descartada aquesta hipòtesi des dels estudis de P. de Gyangos (1860). A més, ara tenim a l'abast una traducció o versió del text àrab gràcies a l'obra pòstuma de Marcelino Villegas, *Calila y Dimna*, Madrid, Alianza, 1991, que es basa en l'antic text àrab establert per Silvester de Sacy (principis del segle XIX), i completa els passatges dubtosos amb el text del ms. Azzam. Per altra banda, qualsevol de les dues dates de traducció al català proposades és anterior al *Llibre de les bèsties* i Llull podia conèixer la traducció alfonsoina. El *Calila* no és una obra de caràcter popular ni es coneixia per via oral. La hipòtesi que la transmissió es deguera als coneixements de l'esclau àrab pot ser la més propera a la realitat. Aquest devia ser un personatge culte que facilitara al seu

elements literaris que li són donats i la finalitat moralitzant de l'apòleg oriental, però no copia completament el material del *Calila*, suposant que tinguera al seu abast la totalitat de l'obra. Només reelaborarà nou contes i alguns trets de la història marc, per la qual cosa sembla també factible que Llull només conegués alguns fragments. Cal indicar també que els contes paral·lels del LB i del CD s'assemblen en la forma, però no pas en la manera que es plantegen ni en les intencions particulars de cada relat, així com també és diferent l'ordre de seqüències que apareix del CD al que apareix en el LB.

La tècnica literària del CD té la complexitat de l'estructura de la "capsa xinesa", pròpia de les narracions orientals i que arriba a l'extrem de dificultat en les *Mil i una nits*.¹³ El LB és lineal i no presenta en cap moment una complicació excessiva que dificultés la comprensió del text. Llull tampoc té intencions literàries i, per tant, rebutjarà virtuosismes tècnics i, fins i tot, l'elegància que es pot apreciar en les descripcions i en els diàlegs del CD, al capdavant, un llibre àulic que no debades va cridar l'atenció del sobirà de Castella.

L'obra lul·liana conté un nombre diferent de personatges amb característiques particulars que difereixen de l'original. Els dos xacals protagonistes de l'obra oriental es redueixen a un sol personatge, Na Renart, la qual es podria identificar només amb el Dimna oriental, el personatge que actua mogut per l'enveja sense escoltar els consells del seu germà Calila. Els diàlegs que mantenen Calila i Dimna fan de vegades de justificació de les accions que el segon du a terme. Na Renart, en canvi, és un personatge complex però en cap moment es troba justificació en les seues actuacions i es configura de manera més unidimensional que els seus anàlegs orientals, entre els quals impera la reflexió del diàleg i el bon ensenyament dels exemples. Tots dos antiherois, Dimna i Na Renart, reben el càstig de la mort pel delictes de traïció, per tant, no hi ha impunitat en cap dels dos relats i, una vegada mort l'antiheroi es recupera l'ordre inicial.¹⁴ Altres personatges que apareixen en el LB són els joglars, els animals que formen part de la història marc i que tenen un paper rellevant en l'acció, els homes, els dotze prohomes, etc.

L'acció àgil del LB i la successió de contes posats en boca d'aquells que intervenen no alenteix en general la narració, com ocorre en el CD. Aquest fet, el nombre major de personatges, la gran quantitat d'esce-

deixeble textos àrabs originals apropiats per a l'ensenyament de la llengua, tal com sembla que va fer amb la *Lògica* d'Algatzel que Llull tradueix.

¹³ Veg. Maria Jesús Lacarra, *Cuentística medieval en España: los orígenes*, Saragossa, 1980.

¹⁴ En el CD la mort de Dimna ocupa tot un capítol que sembla afegit pel traductor àrab Ibn al-Muqaffa, ja que no apareix en les versions del *Panchatantra*.

nes diferents i la rapidesa en la narració dels contes, fan que el LB, amb una tècnica menys complicada, tinga una estructura narrativa bastant complexa.

COINCIDÈNCIES DE RELATS

Els nou contes del LB comuns al CD provenen, set d'aquests del capítol tercer del CD castellà (capítol cinqué del CD àrab) i els altres dos dels capítols VI i XV. Per altra banda, hi ha alguns aspectes de la història marc que cal considerar.

L'obra lul·liana té una escena inicial principal, l'elecció del rei, que desencadena tot el conflicte posterior i que no apareix en el CD. Per altra banda, té una altra escena inicial però secundària que, alhora, és la principal del CD, i que contribuirà a accelerar part dels esdeveniments. Aquesta escena constitueix una de les concomitàncies més rellevants, el relat que hem titulat *El lleó i el bou* (veg. annex).

El conflicte en el LB es genera per una diferenciació elemental dels animals: els que mengen carn i els que mengen herba, fet irreductible que condiciona el comportament de les espècies, i produeix una enenistat irreconciliable entre els grups. En aquesta contraposició s'ha volgut veure la censura de Llull a les diferències entre els homes¹⁵ i no és estrany que aquesta idea impulsara Llull a plantejar les desavinences. La victòria i la tirania posterior dels carnívors provoca la fugida de dos representants dels herbívors, el bou i el cavall. D'aquests, el segon desapareix de l'escena, però el primer torna i assoleix un paper important en el desenvolupament de l'acció. Ací entra també en joc el personatge malèvol de Na Renart, que, insatisfeta per no haver aconseguit ser conseller reial, pretén traïr el lleó i coronar l'elefant, un animal menjador d'herba conegut per la grandària i la noblesa. Aquest és l'únic personatge que té un nom propi, clarament influït pel francès *Roman de Renart*.¹⁶

En l'apòleg oriental només tenen nom els xacals protagonistes i el bou Senceba. La distorsió de l'ordre inicial es produeix quan el bou

¹⁵ Veg. Bonner, ed. cit., p. 127, nota 5, on fa al·lusió a les consideracions d'un editor setcentista sobre la comparació entre animals carnívors i nobles, en canvi, els herbívors poden simbolitzar els plebeus.

¹⁶ El personatge de Renart és el prototip d'antiheroi i de personatge dolent (veg. Bonner, *Obres selectes*, p. 127, nota 6). Encara que sembla tractar-se d'una rabosa pel nom, podria ser també un xacal perquè, a l'inici de l'apòleg se'ns diu que Na Renart prefereix un rei carnívor per tal de poder alimentar-se de les despulles dels animals que aquell menja (aquesta consideració la fa C. Galley, "Une autre évolution du conte oriental: lo llibre de les Bèsties de Ramon Llull", *op. cit.*, p. 259). Si fos un xacal, hi hauria una altra concomitància amb l'apòleg oriental, però la identificació és irrellevant per al contingut de l'apòleg.

arriba a la cort, el lleó el pren com a amic i provoca la ira de Dimna, que pretenia ser el privat del rei. A partir d'ací, el xacal mogut per l'enveja, intentarà que l'amistat entre ambdós animals desaparega. El que en l'apòleg oriental és una lluita per l'amistat, tal com s'adverteix a l'inici del capítol III de l'obra,¹⁷ en el LB es converteix en una lluita pel poder, on l'amistat del bou i el lleó té un caràcter anedòtic comparat amb l'acció del CD.

Els relats que coincideixen en ambues obres i que es desenvolupen paral·lelament a l'acció, es poden veure en l'esquema següent:

Llibre de les bèsties

Kalilah i Dimna

Inici: elecció del rei.

No hi és

-1r conte de Na Renart. L'elecció del bisbe.

No hi és

-Aparició del bou i el cavall. El lleó es menja els fills i ambdós demanen venjança a l'home. El segon roman amb l'home i el primer fuig quan veu que volen matar-lo.

-Aparició del bou Senceba, que es troba al servei de l'home. Fuig quan sap que està a punt de morir i es refugia en un prat. El seu bram intimida el lleó.

-Elecció dels consellers. 1r conte del lleopard: el comte que guerregava amb el rei i sobornava l'escrivà.

-No hi és

-2n conte de Na Renart provocat per la discussió entre els animals carnívors i no carnívors. La naturalesa diferent implica que, per llei, hi ha diferències. El conte és "El cristià i el sarraí"

-No hi és

¹⁷ "Dixo el rey a su filósofo: Dame agora enxemplo de los dos que se aman et los departe el mesturero, falso, mentiroso, que deve ser aborreçido commo el viganbre, et los faze querer mal, et los trae a aquello que querrian ser muertos ante, et an de perder sus cuerpos et sus almas. Dixo el filósofo: Señor, quando acaesçe a dos omnes que se aman qu'el falso mesturero anda entre ellos, van atrás, et depértense et corrómpese el amigança que és entre ellos. Et esto semeja lo que acaesçió al león et al buy." (Lacarra & Cacho Bleuca, eds. *Calila e Dimna*, Madrid, 1984, p. 122)

- 1r conte de l'elefant: la rata transformada en nena. -Apareix en el CD però no en el capítol III sinó en el VI.
- 3r conte de Na Renart. Madrastra acusadora. Na Renart intenta demostrar confiança a l'elefant. -No hi és. Història marc del *Sendebat*
- 4t conte de Na Renart: La llebre i el lleó. Demostra com es pot caure en desgràcia. -"Les llebres i el lleó" (cap III).
- 2n conte de l'elefant: el rei i els dos nens que li lleven insectes del mantell. -No hi és. Es confon amb un conte del capítol III

Segona part.

- 1r conte de Na Renart al bou: el rei dolent. El bou torna a la cort. -No hi és.
- 1r conte del bou: el bisbe dolent. Dubta de la tornada. -No hi és.
- 2n conte de Na Renart al bou: L'ermità i el rei. Tornada del bou. Bram del bou i por del rei. -El conte no hi és. La resta coincideix amb el marc del cap. III del CD (V de la versió àrab).
- 1r conte de Na Renart al rei per llevar-li la por: el joglar i el timbal. -"La rabosa i el timbal".
- 2n conte de Na Renart al rei: el corb i la serp. -"El corb i la serp"
- 1r conte de la serp al lleó en el mateix marc: l'agró, els peixos i el cranc. -"L'agró, les truites i el cranc"
- 3r conte de Na Renart al lleó: el rei, el savi i la serp. Conte al·legòric. -No hi és.
- Arribada del bou a la cort i privadesa del rei. Enveja de Na Renart. -Semblant al marc del CD.

Tercera part.

Conflicte amb els homes: ir conte del bou al lleó: els animals agraïts. Demostra la dolenteria humana. -El conte dels animals agraïts és en el capítol XV.

-Ambaixada dels animals. Conte de la rabosa morta per dos moltons salvatges. -Concomitàncies amb el marc del conte: "la rabosa esclafada per dos moltons".

-Greuges dels animals. ir conte de l'Ossa al Lleopard: el rei que volia donar la filla a un altre rei però no el troba digne. -No hi és.

-Esdeveniments de la cort. Arribada de 8 prohomes. Conte del burgés i son fill. Al·legòric. -No hi és

-Mort del lleopard. Segona ambaixada dels animals. Conte de la rabosa prudent. -No hi és.

-Trama de la mort del bou. -"El camell que s'ofereix al lleó"

-Conte del gall a Na Renart: l'home que entenia el llenguatge dels animals. -Apareix a les *Mil i una nits*.

-Conte del gall a Na Renart i al rei: el papagai, el cuc de llum, el corb i el simi. -"Els simis, el cuc de llum i l'au"

-Descobriment de la traïció -Mort de Dimna

L'acarament dels passatges concrets que hem fet entre la versió lul·liana, el *Calila* àrab, el *Calila* castellà i la versió llatina (veg. annex), permet corroborar la hipòtesi que el text lul·lià no constitueix una traducció literal, sinó una recreació d'uns contes determinats que suposadament coneixia, no sabem per quina via, però que mai copia literalment, en el cas que tinguera al seu abast tot l'original del *Calila*. Es pot considerar que el LB és producte de la manipulació d'uns textos preexistents i adients al projecte pel qual treballava el genial mallorquí. En

aquest sentit li interessa arribar ben aviat a la finalitat que es deriva del contingut i, en canvi, no creu necessari recrear-se literàriament en la confecció de contes, apòlegs i exemples. Ramon Llull busca el contingut accessible i fàcil d'entendre, la moralització i l'ensenyament "polític" que se'n pot extraure. És per això que els contes lul·lians derivats del *Calila* no tenen la bellesa dels orientals, no hi ha recreació en les parts dialògiques, no hi ha detalls descriptius, retalla les escenes supèrflues i redueix el relat a la mínima expressió.

Un exemple d'això el tenim en el conte *La rata convertida en donzella*, en el qual Llull suprimeix gran part dels diàlegs que apareixen en el model oriental ja que, en realitat, són repetitius atès el caràcter d'un conte cíclic. En *Les llebres i el lleó* o *Els animals agraïts* simplifica l'acció que dona l'original oriental, el *Camell que s'ofereix al lleó* és part de la història marc de l'apòleg àrab i, en tots dos, constitueix la trama que provoca la mort del bou. Per altra banda, hi ha un conte que no apareix únicament en el LB, sinó que trobem també en el *Blaquerna* (redactat al voltant de 1283): és el conte que hem titulat *El simi, el cuc de llum i el papagai*, el contingut del qual té variants en les dues redaccions.

Com a conclusió del que poden ser les concomitàncies més importants entre el LB i el CD, podem assenyalar els punts següents. El *Llibre de les bèsties* és una obra original que representa l'assimilació de contes procedents, principalment, d'una obra de la tradició oriental, tret que el diferencia de la resta de les obres lul·lianes en què els exemples són d'invenió pròpia generalment. No advertim emprentes de la tradició faulística clàssica en l'obra lul·liana directament, ni dels bestiaris romànics ni de les enciclopèdies medievals, per la qual cosa deduïm que l'única font possible del LB, a més de la dosi d'originalitat i creació del seu autor, és l'obra oriental *Calila* (*Kalilah wa-Dimna* en àrab).

No coneixem la versió concreta en què s'inspirà Llull a l'hora de confeigir els contes. Les semblances entre la versió àrab, la traducció castellana alfonsina i la traducció llatina de Joan de Càpua no permeten destriar gairebé un paral·lelisme major a una versió o a una altra. Les petites diferències constatades de l'acarament evidencien que la versió lul·liana no és una traducció més, sinó l'adaptació de contes i la manipulació de relats de contingut i intencionalitat semblant.

El *Calila* és un manual per a reis, de la mateixa manera que el *Llibre de les bèsties* és ofert a un rei perquè conega les dificultats de l'ofici, encara que en la configuració inicial el LB apareix com un capítol més del *Llibre de meravelles*, on esperem trobar lliçons d'història natural. L'obra oriental té un prefaci introductori on un savi i un rei mantenen un diàleg i a base de preguntes i respostes, el savi dona a conèixer els diferents apòlegs animals que aprofiten d'exemple al jove

rei inexpert.¹⁸ En l'obra lul·liana els animals no necessiten el marc humà introductori, només Fèlix queda com a espectador, i per ells mateixos es desenvolupa l'acció. Aquesta manera de presentar l'apòleg fa que l'acció siga molt més ràpida i el desenllaç es precipite.

L'apòleg oriental valora l'amistat, la noblesa i, fins i tot, és capaç de justificar algunes actuacions dolentes. El *Llibre de les bèsties* és més cru, s'hi presenten disputes entre els animals, aquests cauen en els mateixos vicis que els homes, i s'hi estableix una comparació amb el món humà i una exemplificació. La desigualtat del regnat del rei dels homes amb el dels animals, que tampoc és modèlic a causa de l'element distorsionador de Na Renart, comporta un element més d'avaluació del que poden arribar a ser les actituds humanes censurables.

El LB i CD són dues obres concebudes de manera diferent, i amb intencionalitat també diferent, que coincideixen en un esperit exemplaritzant, en l'atractiu dels exemples i en una sèrie de relats que el primer pren del segon.

ANNEX

Presentem en aquest annex els contes lul·lians i la traducció de la versió àrab del *Calila i Dimna* realitzada a partir de l'edició del manuscrit més antic (*Kalilah wa-Dimna*, edició crítica a càrrec d'Abdel-Wahib Azzam, Beirut, 1971², primera ed. 1948). La traducció castellana que hem consultat és l'edició de J.M. Cacho Blecua & M.J. Lacarra, eds. *Calila e Dimna*, Madrid, 1984. També hem utilitzat, en alguns casos, l'edició de J. Keller i R. Linker, *El Libro de Calila e Digna*, Madrid, CSIC, 1967, que transcriu separadament els dos manuscrits principals, A i B i la versió llatina de Joan de Càpua (*apud* L. Hervieux, *Les fabulistes latines depuis le siècle d'Auguste jusqu'à la fin du moyen age*, vol V, Paris, 1899). No reproduïm les versions castellanes ni les llatines, ja que no contenen diferències substancials respecte a la versió àrab que afecten el contingut dels contes catalans. Considerem, això sí, les diferències puntuals en nota a peu de pàgina.

El fragment del LB prové de l'edició d'A. Bonner, *Obres selectes de Ramon Llull*, Palma, Moll, 1989, pp. 125-62. La traducció del fragment àrab és nostra i ens basem en l'edició Azzam completada amb passatges de M. Villegas, *Calila y Dimna* (Madrid, Alianza, 1991).

¹⁸ És el mateix plantejament d'una altra obra medieval castellana, el *Libro del Conde Lucanor* i fins i tot d'enciclopèdies medievals, de les quals destaquem el *Llibre de Sídric* (editat per V. Minervini, Bari, Laterza, 1982).

I. LA RATA CONVERTIDA EN DONZELLA

En una terra s'esdevenç que un milà portava una rata, e un ermità pregà Déus que aquella rata caigués en sa falda. Per les oracions del sant hom, Déus féu caser aquella rata en la falda d'aquell ermità, lo qual pregà Déus que n'faés una bella donzella. Déus exausí los precs de l'ermità, e féu de la rata una bella donzella. "Filla", dix lo ermità, "vós volets lo sol per marit?". "Sényer, no, car al sol tollen les nuus la claredat." E lo ermità demanà si volia per marit la luna; e ella dix que la luna no havia sa claredat per si mateixa, ans la havia per lo sol. "Bella filla, ¿volets vós lo núvol per marit?" Respòs que no, car lo vent menava les nuus là on se volia. La donzella no volc lo vent per marit, per ço car les muntanyes lo empatxaven a son moviment; ni volc les muntanyes, per ço car les rates les foradaven; ni volc hom per marit, per ço car auceïa les rates. A la fi la donzella pregà lo ermità que pregàs Déus que tornàs rata, enaixí com d'abans s'era, e que li donàs marit un bell rat. (Ed. Bonner, p. 132)

Un ermità molt pietós es trobava a la vora d'un riu quan hi va passar un esparver amb una petita rata entre les urpes i la va deixar caure on era el religiós. Aquest va sentir pietat, la va agafar i la va embolcallar amb la mànega de la camisa. Com que temia que la seua esposa no l'acceptés, va pregar Déu que la transformés en una nena. Així ho va fer i es convertí en una jove de gran bondat i bellesa. El religiós la va presentar en sa casa dient a la dona: "És la meua filla, fes d'ella el mateix que faries amb el teu fill". La va educar i la va criar i, quan tenia 12 anys, li va dir: Fillà, ja tens edat de casar-te. Tria aquell qui tu estimes per marit. Ella va contestar que volia el marit més fort del món. El religiós va pensar: "No conec cap altre tant fort com el sol". L'ermità va partir cap al sol i li va dir: "Tinc una filla molt bonica. Et demane que et cases amb ella". El sol va dir: Hi ha qui és més fort que jo, el núvol que m'ataca i em fa perdre la llum. El religiós va anar cap al núvol i li va fer la mateixa requesta. Aquest va dir: "Hi ha qui és més fort que jo: el vent que em porta de nord a sud. De manera que el religiós va anar al vent però aquest va dir: "hi ha qui és més fort que jo: la muntanya que no em deixa passar. Va fer el mateix amb la muntanya però aquesta va dir: "Hi ha un altre més fort que jo, el ratot que em forada i no ho puc evitar". Finalment, el pare va dir al ratot si es volia casar amb la seua filla i aquest va al·legar que sa casa era massa menuda per a una dona. El religiós va dir a la seua filla: "Vols que pregue el Senyor que et faça rateta i et cases amb aquest ratot?" Ella va consentir i va tornar al seu estat primitiu. (p. 206)

Segons la classificació de Thompson (*Motif-Index of Folk-Literature*, Bloomington, Indiana University Press, 1966) el conte anterior correspon als motius D315.2 "transformació d'un rat en persona"; D1117.1 "transformació d'un home en rat"; L392 "Rat més fort que el mur, el vent i la muntanya" i B601.3 "matrimoni amb un ratolí". Sembla que l'origen és el *Panchatantra*, on la característica principal és que no hi havia intervenció divina i el religiós era qui realitzava les transformacions.¹⁹ L'adaptació àrab introdueix la intervenció divina

¹⁹ Veg. les observacions dels editors de la traducció castellana Ma. J. Lacarra i J. M.

perquè l'ortodòxia musulmana no permet que aquestes transformacions es puguin realitzar més que per demostrar la magnitud de Déu, i, finalment, la traducció castellana elimina, per raons òbvies, el personatge de la dona del religiós. Aquest conte presenta concomitàncies amb la faula isòpica "La mustela i Afrodita", almenys en la conclusió que ve a ser la mateixa que la de l'apòleg oriental i que la de l'obra lul·liana:

Enamorada una comadreja de un joven muy apuesto, pidió a la diosa Afrodita que la metamorfosease en mujer. La diosa se compadeció de su pasión y la cambió en una hermosa muchacha, y así que el joven la vió quedó enamorado de ella y la condujo a su casa. Estaban ya en el dormitorio cuando Afrodita, queriendo saber si la comadreja mudando de cuerpo había cambiado de instinto, lanzó un ratón en la estancia. La comadreja olvidó su estado presente, se levantó de la cama y se puso a perseguir el ratón con la intención de comerse-lo. La diosa se irritó contra ella y la devolvió a su primitiva naturaleza.²⁰

L'acarament entre la faula lul·liana i la versió àrab (la versió castellana i la llatina de Càpua no difereixen de l'original) permet assenayar la reducció evident d'elements literaris innecessaris i la voluntat d'anar directament a la moralització, donada per la major agilitat en l'exposició Elements com la conversió detallada de la rata en donzella i el creixement fins a l'edat núbil, desapareixen. També desapareixen els diàlegs del religiós amb el sol, el vent, la muntanya, etc., que en les altres versions tenen sempre la mateixa forma i resulten paral·lels. S'hi introdueix un nou pretendent, la lluna, amb el resultat negatiu perquè no té "llum per ella mateixa", que trenca així la cadena -coherent- de superioritat que s'estableix amb els altres elements (sol>núvol>vent>muntanya>ratolí). Un altre element original és que la donzella rebutja casar-se amb l'home perquè mata les rates (no se'n diu res, d'açò, en l'apòleg oriental) i és ella, voluntàriament, la qui demana tornar a ser rata per poder tenir un bell rat de marit. Així, doncs, la manipulació lul·liana, per una part, restringeix elements sintàctics i literaris, i per l'altra afegeix detalls personals que allunyen el conte de l'original primitiu i l'adapten millor a l'ideari lul·lià. D'aquesta manera, un conte que segurament és patrimoni de cultures ancestrals (no entrarem en qüestions antropològiques) passa a les diferents cultures orientals i occidentals amb unes característiques peculiars i acomodats als dife-

Cacho Blecua, p. 244, nota 141. Veg. també F. Gabrieli, "L'opera d'Ibn Al-Muqaffa", *Revista degli Studi Orientali*, XIII (1931-32), pp. 197-247, especialment, pp. 199-207, en què parla de les modificacions realitzades per Ibn al-Muqaffa de l'obra que traduïa per tal de mantenir l'ortodòxia musulmana.

²⁰ *Fábulas de Esopo. Vida de Esopo. Fábulas de Babrio*, ed. de P. Bádenas de la Peña i J. López Facial, Introducció de Carlos García Gual, Madrid, Gredos, 1985. Faula núm. 50, p. 65.

rents contextos literaris i tradicionals. Com a exemple, podem indicar que moltes rondalles populars tenen l'estructura circular del conte i que, encara que els protagonistes difereixen, el que s'hi busca és una escala d'elements des dels inferiors fins als superiors.

2. EL LLEÓ I LA LLEBRE

Versió del LB

En una terra s'esdevenç que totes les bèsties s'acordaren que donassen tots dies una bèstia al lleó, per ço que no les treballàs en son caçar; e el leó les en apellà quities. Tots dies aquelles bèsties gitaven sorts, e aquella bèstia sobre a qui tan-yia la sort, anava al leó e menjava-la. Un dia s'esdevenç que caec la sort sobre una lebre, e aquella lebre trigà anar al leó tro hora de migdia, car temia morir. Molt fo irat lo leó, car tant se havia estat la lebre, car gran fam havia; e dix a la lebre perquè havia tant estat. E la lebre s'escusà, e dix que prés d'aquell loc havia un leó qui deia que era rei d'aquella terra, e qui la havia cuidada pendre. Lo leó fo molt irat, e cuida's que fos veritat ço que la lebre li havia dit, e dix que li mostràs lo leó. La lebre se mès primera, e lo leó la seguí. La lebre venc a un gran pèlag de aigua, la qual era de una bassa qui era environada, de totes part d'un gran mur. Con la lebre fo sobre l'aigua, e la ombra de la lebre e del leó aparegueren en la aigua, dix la lebre al leó: "Sényer, ¿veus lo leó qui és en l'aigua, e vol menjar un lebre?" Lo leó se cuidà de la sua ombra que fos leó, e saltà en la aigua, per ço que's combatés ab aquell leó. Lo leó morí en la aigua, e la lebre, ab sa sortesa, aucís lo leó. (pp. 133-34)

Versió del CD

En una terra fèril i bella, on habitaven moltes bèsties entre els prats i l'aigua, hi havia un lleó. Cap d'aquestes bèsties gaudia del lloc perquè es trobaven oprimides pel lleó poderós. Per això, es van reunir i li van parlar de la manera següent: "Com que no pots obtenir un de nosaltres si no és amb un esforç considerable per part de tots, ens hem reunit per tractar aquest assumpte i te l'exposarem si ens garanteixes que no ens insultaràs". El lleó acceptà i les bèsties continuaren: "T'enviarem cada dia una bèstia per a dinar si promets respectar-nos". El lleó es mostrà satisfet i ho acordaren així. Més endavant, el torn de servir de menjar del lleó va correspondre a una llebre. Aquesta va dir als altres animals: "Escolteu-me i traueu profit del que vull dir-vos: Creieu que obtindrem cap favor del lleó si continuem d'aquesta manera? Jo us promet acabar amb ell". Els altres van dir: "I com ho podrem fer?"; "Ordeneu a qui em porte al lleó que em deixi sola, m'endarreriré i el lleó s'enutjarà". Així ho feren i, quan la llebre va partir del lloc, va arribar ben tard a l'hora del dinar. El lleó, enutjat, la va veure arribar sola i li preguntà: "D'on vens? on són els altres que t'havien d'acompanyar?" "Vinc del lloc de les bèsties i et portava una llebre, però quan erem prop teu s'ha presentat un altre lleó i me l'ha furtada; jo li he

dit: "és el menjar del lleó, no pots llevar-me-la", però l'altre lleó s'ha burlat i ha dit que tenia més dret que tu sobre aquesta terra. He arribat fins ací per a informar-te". El lleó ordenà: "Porta'm on és el lleó i mostra-me'l". Van arribar a un aljub d'aigua transparent i la llebre va dir: "Ací dins és el lleó. Tinc molta por, agafa'm i veuràs com dins hi ha un lleó". El lleó l'agafà i aleshores va veure reflectida la pròpia imatge amb la de la llebre. Com que va pensar que era el lleó enemic amb l'altra llebre que li havia furtat, es va llançar a l'aljub per matar el contrari i es va ofegar. La llebre va tornar on eren les altres bèsties i tots van celebrar la mort de l'enemic.²¹ (p. 102)

Aquest conte correspon al motiu J1715.1 segons l'índex de Thompson descrit com "Animal dèbil mostra al poderós el propi reflex i l'atemoritzat dient-li que el reflectit vol matar-lo". Procedeix del *Panchatantra* i no presenta massa diferències entre les diferents versions, fins i tot, la versió lul·liana és més fidel en aquest cas a l'original que el conte anterior. Hi ha alguns detalls diferenciadors com ara la supressió de l'acord entre el lleó i les bèsties, la supressió també de la manifestació d'astúcia de la llebre als seus companys i la presentació directa al lleó, sense la cerimònia del seguici i la trama de dir que era una altra llebre la destinada al sacrifici. L'engany és, doncs, més pueril en la faula lul·liana i més treballat en les diferents versions de l'apòleg oriental, però sempre prenent com a base i explotant l'ambició del lleó. Són detalls que no devien importar perquè, al capdavall, la conclusió del conte és la mateixa. Aquest relat no conté un tema ancestral com l'anterior ni una estructura cíclica, sinó que és un relat més elaborat literàriament i menys donat a canvis lliures. Trobarem un motiu semblant al del lleó reflectit en l'aigua en una faula isòpica: Chambry 185, "el gos que portava un tros de carn" (tr. castellana, núm 133, p. 100), si bé aquesta narració només s'apropa al detall de la imatge reflectida en l'aigua que provoca l'engany d'un animal mogut per l'avarícia.²²

²¹ No reproduïm la versió castellana perquè difereix molt poc de l'àrab. Una mica més curta és la versió del manuscrit B (editat per Keller, 1967) que ofereix el detall d'anomenar el lloc on viuen els animals "Riu de les llebres". Tampoc la versió llatina afigeix res en particular.

²² El text d'aquesta faula és el següent segons la traducció castellana: "Un perro, que llevaba un trozo de carne, estaba atravesando un río, y, al ver su propia imagen en el agua creyó que era otro perro que tenía un trozo aún mayor. Por eso, dejando caer el suyo, se tiró a aquel para quitárselo. Y ocurrió que se quedó sin los dos, uno no lo pudo cobrar porque no existía y el otro porque se lo llevó el río. La fábula es apropiada para el ambicioso".

3. EL BOU I EL LLEÓ

Versió de LB

[...] Na Renart anà cercar lo Bou e el Cavall, qui eren partits de la cort del rei, e atrobà lo Bou en la via, que se'n tornava a la cort del rei. En una bella plana se atrobaren Na Renart e lo Bou. Cascun saludà l'altre molt agradablement, e lo Bou contà Na Renart son estament, ço és saber, com era vengut tot franc a hom, ne com hom lo havia tengut longament en servitud, e, a la fi, com lo volc vendre a un carnisser qui.l volia auciore [...]

Lo bou promès a Na Renart que ell faria tot lo bé que fer poria, per tal que el rei e son poble ne fos en bon estament. Adoncs Na Renart consellà al Bou que estigués en una bella pradera, qui era prés d'aquell lloc on estava lo rei e que menjàs e sejoïnàs, per tal que fos bell a veer e que fos fort a bruvolar [...]

Con lo Bou hac molt sejoïnàt e fo forts, ell començà a bruvolar fortment. E adoncs que Na Renart oí que el Bou bruvolava, se n'anà denant lo rei, e estec denant ell, dementre que lo Bou bruvolava. En tanta paor estava lo rei cant lo Bou bruvolava, que no.s podia tenir ni assegurar d'estremir; e havia vergonya de sos barons, car temia que no.l tenguessen per volpell. (pp. 135-37)

Versió del CD

[Un home tenia tres fills que quan arribaren a la majoria d'edat malgastaren els béns del pare. Aquest els amonestà i el major va decidir posar-se en marxa i traslladar-se a una altra terra a viure i treballar.] "Va partir el major dels fills cap a una terra anomenada Mazur però es trobà en un camí ple de fang i la carreta que portava, arrossegada per dos bous, hi va caure i un del bous, anomenat Senceba, es va enfonsar. L'home va pensar que quan el fang estigués sec, seria més fàcil traure el bou i així va decidir continuar el camí i deixar el bou amb un altre home que esperaria l'ocasió de rescatar-lo. No obstant això, l'encarregat de cuidar el bou es va cansar i va tornar al seu amo i el va informar que el bou havia mort en el fang [...] Senceba, però, va poder abandonar el fang i va caminar fins que es va instal·lar en un bell prat amb molta aigua i ric en verdura. Quan va engrossar, començà a bramar cada vegada més fort. Prop del prat vivien altres animals: llops, xacals, raboses, tigres, etc., que no havien escoltat mai un bramir tan fort. Hi regnava un lleó autoritari, que mai havia tingut consellers, i quan escoltà els bramits tingué por perquè mai havia vist un bou, i, encara menys com bramava, però no volia que els seus súbdits s'adonaren de la pròpia debilitat. (pp. 83-84)²³

Aques relat prové del primer capítol del *Panchatantra* i constitueix la història marc del *Calila* i part de la trama inicial del *Llibre de les bès-*

²³ La traducció castellana medieval no difereix de l'original àrab més que en la qualificació d'autoritari del lleó i mancat de consellers. Certament no n'apareixen fins que Senceba es fa privat del rei, però no se'ns especifica. Villegas (ed. cit., p. 98) tradueix "autocrático".

ties. Retrobarem un exemple semblant en el *Libro del conde Lucanor* (ex. XXII).²⁴

Relacionat amb la història marc del bou i del lleó i amb la mateixa motivació en els dos textos trobem l'exemple següent, la funció del qual és restar importància al bramit del bou que provoca la por dels altres animals i, sobretot, la del lleó.

4. EL JOGLAR DE L'ALDUF I EL SIMI

Versió del LB

Sènyer –dix Na Renart– en una vall hac un joglar posat son alduf qui penjava en un arbre, e lo vent menava aquell tempe e feia-lo ferir en les branques de l'arbre. Per lo feriment que el tempe feia de si mateix en lo arbre, eixia de l'alduf una gran veu, la qual retendia tota aquella vall. Un simi havia en aquella vall qui oi lo so, e venc a aquell alduf; aquell simi se cuidà, que enaixí com la veu era garn, que enaixí lo alduf fos ple de mantega, o de alguna cosa que fos bona a menjar. Lo simi esquincà lo alduf e atrobà'l tot buit. Enaixí, sènyer –dix Na Renart al Leó–, podets pensar vós que aquesta veu que oïts és de bèstia que és buida, e no ha la força que la veu significa; e estats forts e ardit de coratge, car a rei no li està bé con ha paor, ne con ha paor de açò que no sap què és. (pp. 137-38)

Versió del CD

Una rabosa famolenca passava per un boscarro on hi havia un alduf penjat d'un arbre. El vent bufava i passava per les branques de l'arbre fent sonar fortament l'alduf. L'animal es va apropar atret pel so i quan va veure l'alduf tan voluminós, va pensar que allò devia tenir molt de greix i carn dins. El va agafar i el va manipular fins que el trencà i s'adonà que era buit. Va pensar: "Les coses més baixes tenen el cos més gran i la veu més forta".

T'he donat aquest exemple amb l'esperança que la veu que ens espanta siga igual que l'alduf. Si la trobem, veuràs que és l'assumpte més fàcil que hauràs vist i, si vols, jo aniré a buscar-la i no tornaré fins a saber de què es tracta. (pp. 103)

L'exemple anterior és molt curt però constitueix una de les mostres en què més coincidències trobem entre les diferents versions de l'apòleg, tant pel contingut del relat com pel context i la situació en què és exposat. No hi ha variants substancials amb les altres versions consul-

²⁴ Don Juan Manuel, *El Conde Lucanor*, ed. de José Manuel Blecua, Madrid, Castalia, 1991, pp. 135-40. El conte té per protagonistes un lleó i un bou que són amics i una rabosa i un moltó que intenten desfer l'amistat. Tanmateix, no trobem en el conte castellà cap altre element que l'assemblen al *Calila*.

tades (castellana i llatina de Càpua) però sí un paral·lelisme amb una faula isòpica (núm. 141 de la traducció castellana, p. 104) titulada "El lleó i la granota":

Un león que oyó croar a una rana, se dio la vuelta hacia el ruido creyendo que era un animal enorme. Y luego de esperar un poco, cuando la vio salir de la charca, yendo hacia ella la pisoteó mientras decía: "Qua a nadie le asuste el oído antes que la vista". La fábula es oportuna para el charlatán, incapaz de nada más.

El conte correspon al motiu J262.1 "la rabosa i el timbal sorollós però buit" i prové del *Panchatantra*.

5. EL CORB I LA SERP I L'AGRÓ, ELS PEIXOS I EL CRANC

En aquest trobem dos contes que en el CD apareixen inserits un en altre i, en canvi, en el LB són independents i pronunciats per dos interlocutors oposats.

Versió del LB del primer conte

Un corb feia son niu en una roca, e tots anys una gran serpent menjava-li sos fills. Lo corb havia molt gran ira de la serpent qui sos fills li menjava, e no's gosava combatre ab la serpent, per ço cor no era tan poderós que la pogués vençre per força de armes. Aquell corb cogità que s'ajudàs ab mestria de la serpent, pus que força li fallia. Esdevenç-se un dia que la filla del rei jugava ab donzelles en un verger, e havia posada sa garlanda de aur e de argent e de peres precioses en la branca de un arbre. Lo corb pres aquella garlanda e volà per l'àer longament, tro que molts hòmens seguiren lo corb, per vesar on posaria la garlanda que la filla del rei molt amava, e qui plorava fortment, car lo corb se'n portava la garlanda. Lo corb posà la garlanda en aquell lloc on estava la serpent; e los hòmens, con vegueren pendre la garlanda, veeren la serpent, e auciren aquella. Enaixí lo corb ajuda's ab altres, de la serpent, per art e per mestria. Enaixí, sényer—dix Na Renart al Leó—, jo he tanta de art e de maestria, que si s'esdevenia que no pogués vençre, per força d'armes, la bèstia qui ha aquesta veu tan forts, e tan terrible, aidar-me-n'hia per art e per maestria, en tal manera que la feria morir de mala mort. (p. 138)

Versió del LB del segon conte

En un estany hi havia un agró acostumat de pescar longament. Aquell agró envei, e per vellesa perdia sa caça moltes de vegades. Lo agró cogità art e manera com se ajudàs ab art e ab mestria, per la qual art ell fo ocasió de sa mort.

Lo Leó dix a la Serpent que recontàs la manera per la qual lo agró fo ocasió de sa mort.

—Sényer rei —dix la serpente—, aquell agró estec un dia tro a la nit que no volc pescar, e estava riba d'aquell estany, tot trist. Un cranc se meravellà de l'agró, que no pescava enaixí com pescar solia, e demanà a l'agró per què estava enaixí consiurós. Lo agró se plorà, e dix que molt havia gran pietat del peix de aquell estany, ab què havia viscut longament, e molt planyia lur mort e lur damnatge; car dos pescador pescaven en un estany, e preposaven de venir en aquell estany, com hauran pescat en aquell estany. “Aquells pescadors són savis mestres de pescar, car null peix no.ls pot escapar, e penran tot lo peix d'aquest estany”. Lo cranc, qui oi aquestes paraules, hac gran paor, e dix-ho als peixs qui eren en aquell estany. Tots los peixs se ajustaren, e vengueren denant lo agró, lo qual pregaren que.ls donàs consell. “No hi ha altre consell —dix lo agró— mas un: ço és saber, que jo.us aport tots, de un en un, en un estany qui és près d'ací una leuga. En aquell estany ha moltes canyes, e ha gran fanga, per què los pescadors no.us hi poran donar damnatge”. Tots los peixs ho tengueren per bo, e tots dies lo agró prenia aitals peixs com se volia, e feia semblant que.ls aportàs a un estany; e en un puig ell se posava, e menjava lo peix que aportava, e puix tornava per atrestant. Açò hac tengut l'agró longament; enaixí vivia sens treball de pescar. Esdevenç-se un jorn que lo cranc pregà lo agró que lo aportàs en aquell estany. Lo agró estès son coll, e lo cranc se pres al coll de l'agró ab dues se mans. Dementre que lo agró enaixí volava ab lo cranc que aportava en son coll, lo cranc se meravellava com no veia l'estany al qual se cuidava que lo agró lo aportàs. Can lo agró fos près de aquell loc on solia menjar los peixs, lo cranc viu les espines dels peixs que lo agró havia menjats, e conec lo engan que lo agró feia. Lo cranc dix: Dementre que has temps, t'és mester que t'ajuts de aquest traïdor que.t preposa menjar”. Adoncs lo cranc estrenc tan fortament lo coll a l'agró, que lo hi trencà, e lo agró caec mort en terra. E lo cranc se'n tornà a sos companys, als quals recontà la traïció que lo agró los feia; per la qual traïció lo agró fo ocasió de sa mort. (p. 139).

Versió del CD

Un corb tenia niu en l'arbre d'una muntanya. Prop d'aquest es trobava la cova d'una serp. Sempre que el corb tenia fills, la serp se'ls menjava. Això enutjava el corb i era motiu d'una gran tristesa. Com que l'assupte era de gran importància, es va plànyer a un amic xacal, i li va confiar una trama que tenia pensada: “Vull que m'aconselles respecte d'un fet que em té molt preocupat”.

—“De què es tracta?”

—“He decidit apropar-me a la serp i, mentre dorm, foradar-li els ulls.”

El xacal va dir: “És una bona astúcia, busca una ocasió encertada per a posar-la en pràctica, però mentrestant, no has de demostrar aversió cap a la serp ni arriscar-te ni exposar-te. El que et passa és semblant al cas de l'agró que volia matar un cranc i va morir ell mateix.”

El corb li demanà com va pasar allò i el seu amic li ho va contar:

Un agró tenia el niu en un bosc on hi havia un riu ple de peixos, dels quals s'alimentava. Quan l'agró va envellir i ja no podia pescar, va tramir un engany.

Es mostrà tant trist i pesarós als altres animals que un cranc es va apropar i li va preguntar:

—Què et passa, que et trobe trist i pesarós?

—I com vols que em trobe si ja no podré agafar els peixos d'aquest riu.

Li va explicar que dos pescadors havien anat a aquell indret i un deia a l'altre: —Ací hi ha molta pesca! Per on comencem? L'amic responia: Sí, és cert, comencem per aquella part i després tornem a aquesta. Després desaparegueren. L'agró va continuar amb el seu plany:

—Quan acaben on han anat, vindran ací i no deixaran cap peix i això serà la meua mort.

El cranc va fer una crida a tots els peixos i els va exposar la situació comentada per l'agró. Els peixos s'adreçaren a l'au i li van demanar consell:

—Hem vingut a demanar-te consell encara que no és cosa de savis demanar consell a l'enemic, però amb aquesta situació ens va la vida a tots dos. Tu ets intel·ligent i la teua supervivència depèn de la nostra.

L'agró va dir:

—No tinc força per enfrontar-me als pescadors, però la solució és una altra: conec un lloc ple d'aigua i verdura on podrem traslladar-nos.

—I qui ens portarà?

—Jo mateix, va assegurar l'agró.

I cada dia agafava dos peixos i els portava a un pujol on els menjava. Però un dia el cranc li va demanar que el portés al mateix indret on creia que eren els peixos. L'agró l'agafà i quan sobrevolava el pujol es va adonar de les despulles dels peixos, va comprendre l'engany i com que l'agró faria amb ell el mateix. Va pensar: "Si un hom s'enfronta a un enemic, encara que sàpia que és en inferioritat, ha de lluitar dignament". I tot seguit agafà amb les pincles el coll de l'agró i l'escanyà. Una vegada mort l'agró, el cranc va informar els peixos de l'engany.

T'he donat aquest exemple perquè sàpies que algunes idees es tornen en contra de qui les utilitza. Però tu pots acabar amb la serp de la manera següent: agafa una joia, quan la tingues, vola per damunt la gent i deixa-la a la cova de la serp. Veuràs que la gent es llança sobre aquesta i la maten. El corb va volar cap a una jove que es banyava en un riu i havia deixat la roba i les joies en un lloc apartat. Va agafar el collar més bonic i alçà el vol. Els amics de la jove ho van veure i seguiren el corb fins que va llançar la joia dins la cova de la serp. La gent s'apropà per agafar-la i en veure la serp, l'occiren. D'aquesta manera el corb va acabar amb la serp.

La versió castellana medieval no difereix de l'àrab en el contingut ni en la intenció final del conte. L'únic detall que no apareix en la versió alfonsina (ni en el ms. A ni en el B) és la presència de la jove a qui el corb furta la joia, però tampoc és rellevant per a la finalitat del relat. Si ens fixem en aquest detall, trobem que la versió àrab coincideix amb la de Llull i, en canvi, la diferencia de la versió castellana. La versió llatina de Joan de Càpua conserva la presència de la dona i el corb que, aconsellat per l'amic, li furta una joia.²⁵

²⁵ "Nunc autem intuli hanc parabolam (acaba de relatar-se el conte de l'agró i els

El conte de la serp i el corb correspon al motiu K401.2.2 "Un collar abandonat per un corb en la cova d'una serp, és la causa per la qual els homes maten la serp, la qual havia menjat prèviament els ocellets del corb". El segon conte està classificat com K815.14 "Peixos enganyats i traslladats per una grua que els menja quan estan al seu abast". Ambdós contes tenen l'origen en el *Panchatantra* i, concretament, el segon, presenta coincidències amb el contingut de la faula 142 d'Isop, si bé els personatges són totalment diferents:

Un león que se había hecho viejo y que era incapaz de procurarse el alimento por la fuerza, pensó que era imprescindible hacerlo por ingenio. Entonces se marchó a una cueva y allí recostado se hizo el enfermo, y así, a los animales que se acercaban para visitarlo los devoraba. Habían ya desaparecido muchos animales cuando la zorra, que había descubierto el truco, se presentó y, deteniéndose fuera de la cueva, le preguntó cómo estaba. "Mal", respondió el león, y al preguntar por qué no entraba dijo: "Pues yo entraría si no viera las huellas de muchos que entran, pero ninguna que salga. Así, los sensatos, al prever por algunos indicios los peligros, los evitan. (p. 104)

Trobem coincidències amb contes de diferents tradicions, sense que això implique influències d'una cultura sobre una altra, sinó una poligènesi de diferents motius que s'haurien d'estudiar des d'un punt de vista antropològic que escapa al nostre fi en aquest estudi.

6. ELS ANIMALS AGRAÏTS

Versió del LB

Sényer –dix lo Bou-, una vegada s'esdevenc que un ors, e un corb, e un hom, e una serpent caigueren en una sija. Per aquell lloc on era la sija, passava un sant hom qui era ermità, e gordà en aquella, e viu-los estar en aquella sija tots quatre, e no podien eixir de la sija. Tots ensems pregaren aquell sant hom que ls tragués de la sija, e cascun li'n promès bon loguer. Aquell hom trasc de la sija lo ors, e l corb, e la serpent, e quant ne volc traure lo hom, la serpent dix que no ho faés, car si ho feia, mal gasardó ne cobraria. Lo ermità no volc creure la serpent del consell que li donava, e trasc aquell hom de la siuja. Lo ors aportà al sant hom un buc d'abelles, qui ere ple de bresques. Con lo ermità

peixos) ut scias quoniam multotiens est consilium quod interficit virum suum. Sed consulo tibi ut perambules volans per aerem, ut invenias aliquod iocalium mulierum et rapias illud. Cumque homines te viderint, nequaquam elonges te ab eis, sed procede adversus eos, et semper videntes te sequentur. Et cum perveneris ad cavernam serpentis, projice ibi locale illud et redere inde. Scio etenim quoniam homines euntes ad recuperandum iocale, cum viderit serpentem, interficient ipsum..." (J. de Câpua, *Directorium humanae vitae*, dins L. Hervieux, *Les fabulistes latins depuis le siècle d'Aguste jusqu'à la fin du moyen age*, vol. V, Paris, 1899, pp. 132-33.

hac menjades les bresques a tota sa volentat, ell se n'anà a una ciutat on volia preïcar.

A l'entrant de la ciutat, lo corb li aportà una preciosa garlanda, que era de la filla del rei, a la qual havia llevada del cap. Lo ermità pres la garlanda, e hac gran goig, car molt valia. Per aquella ciutat hac un hom qui anava cridant, e deïa que tot hom qui hagués aquella garlanda que la retés a la filla del rei, e que li'n daria gran gasardó; e si la garlanda tenia amagada e hom ho podia saber, que'n portaria pena molt gran. Lo bon hom ermità venc en una carrera, on estava aquell hom que ell havia gitat de la sija, lo qual hom era argenter. Lo sant hom comanà la garlanda a l'argenter secretament, e l'argenter la portà a la cort, e acusà lo sant hom. Aquell sant hom fo pres, batut e encarcerat. La serp que lo sant hom havia gitada de la sija, venc a la filla del rei, qui dormia, e mordé-la en la mà. La filla del rei cridà e plorà, e hac sa ma inflada molt fortment. Lo rei fo molt irat de la malaltia de sa filla, qui sa mà havia inflada e entuixegada, e féu cridar per tota la ciutat, que a tot hom daria grans dons qui li pogués garir sa filla. La serpent venc en dormant al rei, e a l'orella dix-li que en lo carçre de sa cort havia un hom pres qui havia una herba ab què garria la filla del rei. Aquella herba havia donada la serpent al bon hom, e havia'l adoctrinat com la posàs en la mà de la filla del rei, e com demanàs al rei que faés justícia de l'argenter, qui tan mal gasardó li havia retut. Enaixí fo fet com la serpent ho hac ordonat; e lo sant hom fo deliure del carçre, e lo rei féu justícia de l'argenter. (pp. 141-42)

Versió del CD

Uns homes cavaren un clot en el camp per capturar les feres, però hi caigueren un argenter, un tigre, un simi i un escurçó. Al poc temps passà un religiós que es va apiadar de l'home i va pensar: "Abans de res, crec que he de rescatar aquest home dels enemics que l'envolten". Va agafar una corda, la va despenjar però va eixir el simi enganxat a la corda. La torna a llançar i trau el tigre. La tercera vegada va eixir l'escurçó i tots tres animals li agraïren l'acció i l'advertiren: "No tragues aquell home del clot perquè no és de la classe d'homes que després et donarà les gràcies". El simi hi afegí: "Ma casa es troba en aquella muntanya, prop de la ciutat de 'Barxun'". El tigre va dir: "També ma casa és prop, en un bosc, al costat de la ciutat", i l'escurçó: "Jo visc dins la muralla de la ciutat". El religiós, desoïnt les paraules dels animals sobre l'agraïment humà, va salvar l'argenter del clot, el qual va fer una gran reverència dient: "M'has fet un gran favor. T'ho pagaré si véns a la ciutat de Barxun, on visc i treballe com a argenter. Hi podré manifestar-te l'agraïment per la bona acció que has fet per mi". Va transcórrer el temps i el religiós va emprendre un viatge de peregrinació cap aquella ciutat. S'hi va apropar i va trobar al simi, el qual li va besar mans i peus i li va dir: "Nosaltres no posseïm res, però espera'm i et portaré alguna cosa". Al moment va tornar amb fruita, que el religiós menjà de bon grat. Després trobà el tigre, que el va saludar besant-li mans i peus i li va dir: "Aquest és un moment feliç. Espera un moment, que et portaré un regal". El tigre va entrar en un bosc proper, va matar la filla del rei que hi era i portà al religiós la joia de la jove. El religiós l'acceptà sense saber la procedència i pros-

seguí el camí a la ciutat pensant: "Certament, aquests animals són agraïts. Portaré a l'argenter la joia i aquest la podrà vendre i, com que té un deute amb mi, em donarà una part del producte". Poc després, el religiós entrava en la ciutat i anava a la casa de l'argenter, el qual el rebé i l'hostatjà, però quan aquest va reconèixer la joia, va dir: "Reposa ací mentre jo vaig a buscar-te què menjar". Va eixir de sa casa i s'adreçà al rei dient-li: "L'home que ha matat la vostra filla es troba en ma casa, jo l'he agafat però no busque cap recompensa". Immediatament, el rei va enviar a buscar el religiós i quan reconegué la joia, va ordenar que el religiós morís de fam i fos crucificat a les portes de la ciutat. El religiós plorava i es planyia per no haver fet cas als animals quan l'advertiren. La serp escoltava els clams del religiós i quan va eixir de la seua pedrera i el va veure en aquell estat, encara sentí més dolor i pensava en la manera de demostrar la seua fidelitat. Va anar cap al fill del rei i el mossegà amb gran dolor. El rei va convocar els savis de la cort per poder guarir la malaltia del fill, però cap dels savis encertà a guarir la malaltia. L'escurçó va visitar una amiga de la raça dels genis i aquesta va fer veure al fill del rei, en somnis, que només recuperaria la salut si li portaven el religiós. El fill del rei parlà del seu somni amb els astròlegs, que es mostraren d'acord a fer portar el religiós empresonat. Mentre, l'escurçó el visitava en la presó i li deia: "Has vist en quin extrem et trobes per no fer-nos cas?" Però li donà unes plantes medicinals que eren l'antidot del seu verí dient: "Ara, presenta't al fill del rei i revela-li el contingut d'aquesta medicina, així et salvaràs." Al palau, havien acordat portar el religiós i el mateix rei havia reflexionat sobre la pena que li havia imposat. Finalment, el religiós preparà la medicina per al príncep i aquest guarí. El rei, feliç, demanà al religiós el motiu del seu viatge a la ciutat. Aquest li ho contà tot, des de l'alliberament dels animals del clot fins a la traïció de l'argenter. El rei perdonà el religiós i ordenà la mort de l'argenter.

La versió alfonsina del CD no introdueix la presència de la filla del rei a qui maten i li furten la joia i, d'altra banda, la configuració de l'escena final és diferent a la de l'original àrab (Cacho Blecua & Lacarra, p. 321). En el *Libre de les bèsties*, trobem l'animal (un corb, com també hem assenyalat en el conte anterior) que furta la joia d'una jove. La versió àrab és més dramàtica, perquè el furt es produeix juntament amb una mort, però l'assassí no és un corb, sinó un tigre. En la versió castellana, simi i tigre –*texon*– furten gran quantitat d'or sense indicar la procedència, per oferir-lo al religiós com a mostra d'agraïment. La versió de Càpua coincideix amb l'àrab.²⁶

El motiu d'aquest conte porta el número W154.8 "Animals agraïts, home ingrát", tot i que l'extensió del relat permet pensar que hi ha diferents motius incardinats. Procedeix del *Panchatantra*, a partir del qual, i segons les traduccions, va canviant la configuració del conte, fins que arribem a la versió lul·liana, on molts elements literaris han

²⁶ Veg. Càpua, *Directorium humanae...*, en Hervieux, *Les fabulistes latins...*, capítol XIV, pp. 317-19.

desaparegut i la narració cobra agilitat per arribar ràpidament a la conclusió final.

7. LA RABOSA ESCLAFADA PER DOS MOLTONS SALVATGES

Versió de LB

Un burguès havia una dona de muller que molt amava. Aquell burguès logava un hostel que era prop son alberg, a una folla fembra. La muller del burguès veia sonvén entrar los folls hòmens a aquella folla fembra, e pres-li volentat que usàs de luxúria. Aquella dona fo logament en pecat de luxúria. Un dia s'esdevenc que son marit la trobà ab un hom qui pecava ab ella. Molt fo irat lo burguès del falliment de sa muller; a sa muller dia a son marit estes paraules: "Una vegada s'esdevenc que en una praderia se combatien dos bocς salvatges, e per los grans colps que.s donaven eixia'ls sang del front. Aquella sang casia en la bella herba que era en aquella plaça on se combatien; una volp llepava aquella sang. Esdevenc-se que los dos bocς se urtaren e trobaren en lo mig la volp, e feriren aquella per los costats. Tan gran fo lo colp que donaren a la volp, que la volp ne morí; e dementre moria, dix que ella era ocasió de sa mort." (p. 144)

Versió del CD

Un ermità rebé d'un rei un vestit bonic. Un lladre el va veure i va pensar com li'l furtaria. Es va presentar a l'ermità dient-li que volia ser el seu deixeble i aprendre amb ell. L'ermità ho va permetre i el lladre romangué amb ell fins que va poder furtar-li la roba i desaparegué. L'ermità, en adonar-se'n, va eixir darre-re del lladre i s'encaminà cap a una ciutat. De camí trobà dos moltons salvatges que lluitaven entre ells i dels cossos brollava sang. Una rabosa s'apropà i llepà la sang vessada. Mentre era enmig, els moltons tornaren a lluitar i esclafaren la rabosa fins que la van matar.

Aquest és l'exemple més curt que hem trobat en l'apòleg oriental, en les dues versions àrab i castellana, i en l'apòleg lul·lià. Qualificat amb el motiu J. 624.1 "Dos moltons maten una rabosa mentre aquesta beu la sang vessada per aquells en un combat". Es considera originari del *Panchatantra*. No hi ha variants entre les diferents traduccions del *Calila* i respecte del *Llibre de les bèsties* lul·lià presenta la diferència principal del marc narratiu i la reflexió final de la rabosa moribunda que s'adona del seu error, tret que no hem trobat en cap versió del *Calila*.

8. LA MORT DEL BOU

La versió àrab aquest conte té com a protagonista un camell i es proposa com una tàctica per a assassinar-lo, ja que és l'element discordant del cercle d'amistats d'un grup d'animals carnívors. Reproduïm, en primer lloc, la versió oriental:

Un lleó vivia en un prat prop d'un camí per on passava molta gent. El lleó tenia tres amics, un llop, un corb i una rabosa. Uns comerciants van passar pel camí i un dels camells que viatjava es va perdre pel prat i arribà a presència del lleó.

—D'on vénis? —li preguntà el lleó. I tot seguit el camell relatà la seua història demanant-li l'amistat reial. El lleó li assegurà protecció i li donà la seua amistat.

Així romangué el camell amb el lleó fins que un dia aquest, durant la jornada de caça, lluità terriblement amb un elefant que li produí greus ferides i una pèrdua de sang constant. Quan tornà al seu territori cobert de nafres, la debilitat li impedia eixir a caçar i, com a conseqüència d'això els altres animals que s'alimentaven de les deixalles del rei, sofriren gran necessitat i enflaqueiren molt. El lleó s'adonà de la situació i els reuní. Aquests li digueren que estaven trists per la dissort del seu rei més que per la fam que passaven i manifestaren la voluntat de trobar aliments. El lleó va dir: "No dubte del vostre amor i amistat, però cal que eixiu a buscar caça, jo seré l'últim que en menjaré. El llop, el corb i la rabosa es retiraren a deliberar i tramaren una traïció contra el camell: "El camell no és dels nostres perquè menja herba, no pensa, doncs, com nosaltres. Podríem fer que el lleó el matés i tots en menjaríem". Però la rabosa recordà que el rei havia promés protecció al camell. No obstant això, el corb s'apropà al lleó i aquest li preguntà si havia trobat quelque cosa.

—Només troba qui busca i per això s'ha de tenir bona vista i nosaltres tenim tanta fam que ens impedeix veure i caçar, però he vingut a proposar-te un assumpte.

El lleó li demanà explicació i el corb va continuar: "Aquest camell que menja herba no ens proporciona cap benefici, a més té uns interessos diferents als nostres".

El lleó es va enfadar moltíssim i va cridar: "Què dius? Ets en un gran error que s'explica per la teua manca de fidelitat e de pietat! Que no saps que he promés protecció i seguretat al camell? No faré cap traïció contra aquest".

El corb va dir: "No comprenc el que dius. Amb la mort d'un es pot salvar una casa, amb una casa se salva un llinatge, amb un llinatge una ciutat i es garanteix la continuïtat del rei. El rei passa gana i has de posar remei per damunt de les teues promeses. Nosaltres t'hem oferit la manera d'assegurar-nos per a tots el profit i el progrés".

El corb va tornar amb els amics i els va exposar la conversa amb el rei de la manera següent: "El lleó ha dit que anem tots quatre a la seua presència per tractar el tema. Nosaltres li mostrarem bona voluntat per tal que millore i, a més li demostrarem fidelitat i com podem donar una utilitat. Cadascun de nosaltres tres s'oferirà per torn al rei i li demanarà que el menge, però els altres dos ho negarem dient que no és bona la carn o que podem contraure

malalties. Quan el camell se li oferesca, no posarem objeccions i tots ens el menjarem.

Així ho van fer i el primer a oferir-se va ser el corb, però els dos companys van excusar que era massa menut per satisfer la fam reial. Després ho féu la rabosa, però els altres dos van dir que la carn no era bona i que podien morir si la menjaven. Després ho féu el llop, però els altres dos digueren que era brut i nociu. Finalment el camell pensà que si s'oferia els altres buscarien excuses però quan ho proposà, van dir que ell era l'únic de bona carn i que podia satisfer a tots. D'aquesta manera el lleó el matà i tots en menjaren.

Versió del LB que reproduïm resumida

Un dia s'esdevenc que hac molt nevat, e fet gran fred, e lo Leó ni aquells de sa cort no hagren què menjar, e hagueren gran fam. Lo Leó demanà a Na Renart, què porien menjar. Na Renart dix que no.s sabia, mas que iria al Paó, e que li demanaria si sentia neguna bèstia après d'aquell lloc, que pogués lo rei menjar ab sos companyons.

Lo Paó, qui viu venir Na Renart, hac gran paor, car molt temia Na Renart. Na Renart dix al Paó, que si el rei li demanava si sentia neguna bèstia que pogués menjar, que li digués al Leó que ell no sentia neguna bèstia que el rei degués menjar, mas que sentia que al Bou li podia l'alèn, e que sentia que el Bou en breu temps devia morir per malautia. Lo Paó, per ço car temia Na Renart, e per ço car lo Bou menjava lo blat que el Paó devia menjar, consentí en la mort del Bou, e dix al Leó ço que Na Renart li hac dit [...]

Cant Na Renart viu que el rei dubtava a menjar lo Bou, ell se acostà al rei e dix-li per què no menjava lo Bou, pus que el Bou devia en breu temps morir per malaltia, segons que el Paó coneixia, e, majorment, com sia volentat de Déu que el rei haja ses necessitats en sos sotsmeses totes les vegades que mester hi sia.

Lo Leó respòs a Na Renart, e dix que per res no trencaria sa fe al Bou, que li havia promesa.

—Sényer —dix Na Renart— ¿menjarets vós lo Bou, si jo us fas dir a ell que.l mengets, e si ell vos apella quiti de la fe que li havets promesa?

E lo Leó li promés que oc.

Adoncs Na Renart se n'anà a un Corb, qui havia gran fam, al qual dix aquestes paraules: —Lo Leó ha gran fam, e jo tractaré com aucia lo Bou, qui és molt gras, e bastarà a tuit, con gran bèstia és. E si lo Leó diu, denant tu, que ell ha fam, tu te ofir al rei, e digues-li que.t menge. Mas ell no.t menjarà, cor jo t'escusaré a ell, e ell no eixirà de mon consell, car tot ço que jo li consell, fa; e si jo me ofir al rei que ell me menug, tu digues que jo no són bo a menjar, e que la mia carn es malsana.

Con Na Renart hac així adoctrinats lo Corb, ell anà al Bou, e dix-li que el rei lo volia menjar, car lo Paó li havia dit que ell sentia en son alèn que en breu temps morria per malaltia. [Segueix un conte, el del pagés i el cavaller]

Na Renart dix al Bou que lo Leó li havia promesa feeltat, e que no li faria traïció; e consellà al Bou que ell s'oferís al Leó que el menjàs, si li era necessitat; e adoncs, que lo Leó li n'hauria molt de grat, e per lo grat que li hauria de la proferta, e per lo deute en què és ab ell, no li faria negun mal.

—E encara, que jo us ajudaré en tal manera que lo Leó no us farà vilania ni tort.

Com Na Renart hac totes coses ordonades, ell venc denant lo Leó, ab lo bou e ab lo Corb; e el Corb se presentà al Leó e dix-li que ell coneixia que el Leó havia fam, e dix-li que.l menjàs. Na Renart respòs e excusà lo Corb, e dix que no havia carn que.s convengués a menjar de rei. Aprés estes paraules Na Renart dix al rei que la menjàs, car no havia alre que li donàs a menjar mas si mateixa, e lo Corb dix al Leó que la carn de Na Renart era malsana a menjar. Adoncs lo Bou, per semblants paraules, se proferí al Leó, e dix que lo Leó lo menjàs, car ell era gran e gras, e havia bona carn a menjar. Adoncs lo Leó aucís lo bou, e menjaren del Bou lo rei e Na Renart e el Corb a tota lur volentat. (pp. 154-55)

El LB aprofita la narració de l'original oriental i amb aquesta acció arriba al punt culminant del relat i precipita el desenllaç. És a dir, un conte en l'original àrab es converteix en part de la història marc en l'obra de Llull.

Aquest conte constitueix el motiu K 962 "Camell convençut per a oferir-se i sacrificar-se" i prové del *Panchatantra*. No presenta variants substancials amb les diferents versions del *Calila*, només hem observat major extensió en els parlaments dels animals en la traducció llatina de Càpua, sobretot el del corb a l'hora de convèncer el lleó de la necessitat de menjar el camell per sobreviure.²⁷

9. EL PAPAGAI, EL CORB, EL SIMI I EL CUC DE LLUM

Versió del LB

Un papagai estava en un arbre ab un corb, e dejús l'arbre havia un simi hi havia posada lenya sobre una luerna, car cuidava's que fos foc, e bufava en aquella lenya per entenció que faés foc en què.s calfàs. Lo papagai cridava al simi, e deia-li que no era foc, ans era luerna. Lo corb dix al papagai que no volgués castigar ni adoctrinar aquell qui no rebia consell ni correcció. Moltes vegades dix lo papagai al simi que luerna era, e que no era foc ço que.s cuidava que fos foc; e lo corb totes vegades reprenia lo papagai, com volia endreçar ço que naturalment és tort. Lo papagai davallà de l'arbre e acosta's al simi, per ço que li pogués mills dar a entendre ço de què.l reprenia; e tan prop se acostà lo papagai del simi, que lo simi lo pres e lo aucís. (p. 158)

²⁷ J. de Càpua, *Directorium humanae...*, en Hervieux, *Les fabulistes latins...*, vol. V, pp. 147-50.

Versió del CD

Hi havia un grup de simis a la muntanya que van veure un petit cuc de llum i, com que era una nit freda, van creure que era una espurna de foc. Van posar llenya damunt del cuc i bufaren per tal que s'encengués una foguera. Prop del simis hi havia una au que observava els treballs infructuosos dels simis i cridava: "No us canseu, que no veieu que no és foc!" Però no l'escoltaven. En aquell moment va passar un home que comprenia els esforços de l'au i li va dir: "Oh au! No demanes correcció a qui va tort ni intel·ligència al neci, perquè en la pedra que no es trenca no es poden provar les espases, ni de la fusta que no és flexible no es poden fer arcs!" Però l'au no va fer cas de les paraules de l'home i s'apropà cap als simis cada vegada més per fer-los comprendre la inutilitat de l'esforç. Llavors els simis agafaren l'au i la colpejaren contra el sòl tan fort que la van matar.

Tot i que el contingut és el mateix, el conte té unes particularitats en la versió lul·liana com és el canvi dels personatges protagonistes, la substitució de l'home per un corb i de l'au sense especificar per un papagai. Correspon al motiu J 1716.3 i prové del *Panchatantra*.

La predilecció de Llull per aquest conte devia ser considerable i es fa palesa en el *Llibre d'Evast e Blaqueria* amb la inclusió del mateix relat, contat amb una expressió diferent (capítol LIII, segona part "De religió"). Ací Blaqueria és amb un escuder que busca el seu senyor reclòs en un monestir d'on no vol eixir. Blaqueria s'ofereix per a anar a buscar-lo i l'escuder diu que li pot passar el mateix "con pres al papagai":

Blanqueria lo pregà que li digués l'exempli del papagai.

Sényer —ço dix l'escuder—: en una terra s'esdevenç que dues bugies posaren llenya sobre una lluernia, e cuidaven-se que fos foc, e bufaven en la llenya per ço que el foc s'encenés. Un papagai estava en un arbre e deia a les bugies que no era la lluernia foc, e les bugies no escoltaven ses paraules. Un corb deia al papagai que no volgués treballar en correcció d'aquelles qui no reeben doctrina. Lo papagai avallà de l'arbre e mes-se enfre les bugies per ço que l'oïssen; e l'una d'aquelles pres e aucís lo papagai. Enaixí pendrà a vos, si volets corregir aquell qui no rep correcció, cor en los seus vicis serets cooormput contra alguns bons nodriments, si els havets.²⁸

El conte canvia alguns detalls en la versió del *Blaqueria* però conserva la intenció i la forma de l'original. El *Blaqueria* (1283) és anterior al *Fèlix* (1289) i la concomitància dels relats podria reviure la hipòtesi

²⁸ *Libre d'Evast e Blaqueria* ed. de Salvador Galmés, Barcelona, Barcino ("ENC", 50-51), vol. I, p. 278. Veg. també el treball d'A. Llinarès, "Les singes, le ver luisant et l'oïseau. Notes sur l'utilisation répétée d'une même fable dans l'oeuvre de Llull", *Romania*, 108, pp. 97-106.

d'una composició independent i anterior del *Llibre de les bèsties* coincident amb la del *Blaquerna*. Tanmateix, el fet que dos contes coincideixen no vol dir que es redactaren paral·lelament i l'únic indicatiu que se'n deriva és la coneixença per part de Llull de la col·lecció oriental i el gust per la reelaboració de les narracions.*

LLÚCIA MARTÍN PASCUAL
UNIVERSITAT D'ALACANT

* Aquest treball s'ha realitzat en el marc dels projectes d'investigació GV-2435/94 i GV-3110/95.